

Tessa de Loo

De tweeling

Roman

Uitgeverij De Arbeiderspers
Utrecht • Amsterdam • Antwerpen

De auteur dankt de Stichting Fonds voor de Letteren voor de aan
haar verstrekte werkbeurzen.

Eerste druk oktober 1993
Drieënzeventigste druk februari 2013

Copyright © 1993 Tessa de Loo

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt,
door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van bv Uitgeverij De Arbeiderspers,
Franz Lisztplantsoen 200, 3533 JG Utrecht. *No part of this book
may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other
means, without written permission from bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Franz
Lisztplantsoen 200, 3533 JG Utrecht.*

Omslagontwerp: Sander Patelski
Omslagillustratie: foto uit particuliere collectie

ISBN 978 90 295 8772 3 / NUR 301

www.arbeiderspers.nl
www.tessadeloo.nl
www.facebook.com/ap.TessaDeLoo

Voor mijn moeder en Maria Hesse

Die Welt ist weit, die
Welt ist schön, wer
weiss ob wir uns wiedersehen.

Inhoud

Deel 1 *Interbellum*

9

Deel 2 *Oorlog*

155

Deel 3 *Vrede*

Après le déluge encore nous

339

‘Meine Güte, wat is dit hier, een sterfhuis?’

Lotte Goudriaan schrok wakker uit een behaaglijke sluimer, een lichte verdoving: oud zijn en toch je lichaam niet voelen. Door haar oogharen volgde ze de ronde gestalte die, naakt als zijzelf onder een badjas van onschuldig lichtblauw, de deur luidruchtig achter zich sloot. Met zichtbare tegenzin schommelde de vrouw de schemerige rustzaal binnen, tussen twee rijen bedden door die leeg waren, op dat ene na waarop Lotte lag – haar lichaam een oude, langdradige ziektegeschiedenis tussen smetteloze lakens. Instinctief schoof ze dieper het bed in. De taal waarin de vrouw haar misplaatste opmerking had gemaakt was Duits. Duits! Wat had een Duitse hier te zoeken, in Spa, waar op ieder plein, in ieder plantsoen een monument stond met in steen gebeitelde lijsten van gevallenen uit twee wereldoorlogen? In haar eigen land wemelde het van de kuuroorden. Waarom Spa? Lotte sloot haar ogen en probeerde de vrouw weg te denken door krampachtig naar het gekoer van de duiven te luisteren die, onzichtbaar achter witte valgordijnen van gerimpelde zijde, op de dakranden en binnenplaatsen van het Thermaal Instituut samschoolden. Maar elke beweging van de Duitse was een provocatie in geluid. Duidelijk hoorbaar sloeg ze de dekens open van een bed dat recht tegenover dat van Lotte stond. Ze strekte zich erop uit, geeuwde en zuchtte nadrukkelijk; zelfs toen ze eindelijk stil lag en zich scheen over te geven aan de voorgeschreven rust deed de stilte die ze veroorzaakte pijn aan de oren. Lotte slikte. Een gevoel van spanning kroop van haar maag naar haar keel, een mentale misselijkheid die haar de vorige dag ook had overvallen toen ze, tot aan haar kin, in een veenturfbad zat.

Terwijl ze zich had overgegeven aan de warmte van de zurige veenpap die haar verstijfde gewrichten ontdooide, zweefde door een kier in de deur een oud kinderlied de badkamer binnen, ge-

neuried door een onvaste oude vrouwenmezzo. Dit lied, dat voor het eerst sinds zeventig jaar, vanuit een aangrenzende badkamer, haar bewustzijn binnendrong, maakte een mengsel van vage angsten en ergernis in haar los-gevoelens waarvoor een patiënt op leeftijd in een veenbad van veertig graden Celsius op haar hoede moest zijn. Een hartaanval lag op de loer in de bruine brij, tussen de klontjes, korreltjes en half verteerde takjes die erin ronddreven. Ineens verdroeg ze de warmte niet meer. Moeizaam hees ze zich overeind totdat ze, wankel, midden in de metalen kuip stond, haar lichaam overdekt met een laagje vloeibare chocolade dat alle oneffenheden verdoezelde. Alsof ik al dood en begraven ben, dacht ze. Toen het tot haar doordrong dat ze in deze houding een dwaze, paniekerige indruk moest maken op de vrouw die haar zo zou komen afspoelen, zakte ze langzaam door de knieën, terug in de brij, zich met beide handen aan de rand van de kuip vastgrijpend. Op hetzelfde ogenblik hield het lied op, even abrupt als het begonnen was, alsof het niet meer was geweest dan de opflakkering van een verloren gewaande herinnering.

De Duitse hield het niet lang uit in bed. Na enkele minuten schuifelde ze weer over de versleten parketvloer in de richting van een tafeltje waarop, naast een toren van over elkaar geschoven plastic bekertjes, twee flessen mineraalwater stonden. Ondanks zichzelf volgde Lotte haar verrichtingen nauwgezet, alsof ze op haar hoede moest blijven.

‘Excusez moi madame...’ Met een lichte stembuiging, in moeizaam schools Frans, wendde de vrouw zich onverhoeds tot Lotte. ‘C’est permis... dat wij... van dit water drinken?’

De geschiedenis die volgt was er waarschijnlijk niet geweest als Lotte ook in het Frans had geantwoord. Maar in een opwelling van roekeloosheid zei ze: ‘Ja, das Wasser können Sie trinken.’

‘Ach so!’ De vrouw vergat het water, keerde op haar schreden terug in de richting van Lottes bed, verheugd uitroepend: ‘U bent een Duitse!’

‘Nee, ja, nee...’ stamelde Lotte. Maar ze had de lont al aangestoken, zacht knetterend kwam de vrouw op haar af. Alles aan

haar was breed, rond en gewelfd, een bejaarde Walküre die niet wijken zou. Aan het voeteneind bleef ze staan, een slagschaduw over Lottes bed werpend. Ze keek haar vrijmoedig aan: 'Waar komt u vandaan, als ik vragen mag?' Lotte probeerde haar impulsiviteit ongedaan te maken: 'Uit Nederland.' 'Maar uw Duits is vlekkeloos!' drong de vrouw aan, haar mollige handen spreidend. 'Uit Keulen,' gaf Lotte toe, op de matte toon van een afgedwongen bekentenis, 'oorspronkelijk.' 'Keulen! Maar daar kom ik ook vandaan!'

Keulen, Köln. Terwijl de naam van de stad nog naresoneerde in de rustzaal, die nooit iets anders dan absolute zwijgzaamheid binnen haar muren had gekend, kwam het Lotte een ogenblik voor alsof Keulen een verdoemde stad was waar je beter niet vandaan kon komen, een stad die voor de hoogmoed van een volk gestraft was met totale vernietiging.

De deur ging open. Een in zichzelf gekeerde man van middelbare leeftijd slofte naar binnen; hij zocht een bed uit en gleed geruisloos tussen de lakens, waarna alleen zijn dodenmasker nog vaag zichtbaar was in de schemering. Alles was weer zoals het hoorde, alleen de Duitse niet. Die boog zich voorover en fluisterde: 'Ik wacht op u in de hal.'

Ten prooi aan verwarring en irritatie bleef Lotte achter. Dat klonk als een bevel: ik wacht op u! Ze besloot het te negeren. Maar hoe langer ze bleef liggen, hoe ongeduriger ze werd. Het was de opdringerige Duitse gelukt een ander haar duur betaalde rust te ontnemen. Aan haar viel niet te ontkomen: er was maar één deur in de rustzaal en die kwam uit op de hal.

Ten slotte stapte ze bruusk uit bed, schoof in haar badslippers, trok haar ceintuur stevig om haar middel en liep naar de deur vastbesloten de vrouw zo snel mogelijk van zich af te schudden. Het binnendringen in de in licht badende hal was als het betreden van een tempel die aan de godin van de gezondheid was gewijd. De vloer van grote, diagonaalsgewijs gelegde tegels van gebroken wit marmer schiep, samen met een vide die vrij zicht gaf op de balustrade van de eerste verdieping, een illusie van uitgestrektheid. Die werd versterkt door een plafondschildering

waarop een fondantkleurige Venus in een schelp kwam aandrijven uit zee, omringd door mollige cherubijnen. Altijd was daar ook het geluid van stromend water, veroorzaakt door twee fonteynen van grijs-bruin geaderd marmer aan weerszijden van de hal, geflankeerd door robuuste Griekse zuilen. Uit een vergulde vrouwenkop kwam, als een uitgestoken tong, een glanzend kraantje waaruit een dun stroompje water liep. De ene fontein, bruin uitgeslagen van het ijzerhoudende water waarbij de rijke Europese aristocratie in betere tijden genezing had gezocht voor haar bloedarmoede, stond in rechtstreekse verbinding met de Source-de-la-Reine, de andere met de Source Marie-Henriëtte, een bron waaruit fluweelzacht water vloeiende dat alle toxines uit het lichaam verdreef.

In dit heiligdom van de eeuwige jeugd had de bejaarde Duitse zich een antieke stoel toegeëigend. Bladerend in een tijdschrift, nippend aan een glas bronwater, wachtte ze op Lotte, die haar schoorvoetend naderde met de uitvlucht: 'Entschuldigung bitte, ik heb geen tijd.' De vrouw wrong zich overeind uit het strak gesneden empirestoeltje, er gleed een uitdrukking van pijn over haar gezicht. 'Luister, luister,' zei ze, 'u komt uit Keulen. Dan wil ik u toch vragen in welke straat u woonde.' Lotte zocht steun bij een van de pilaren, de ribbels drukten door de badstof heen in haar rug. 'Dat weet ik niet meer, ik was zes jaar toen ze mij naar Nederland haalden.' 'Zes jaar,' herhaalde de vrouw opgewonden, 'zes jaar!' 'Ik herinner me alleen,' zei Lotte aarzelend, 'dat we in een Casino woonden... of in een gebouw dat ooit een Casino was geweest.'

'Het is niet waar! Het is niet waar!' De stem van de Duitse sloeg over, ze bracht haar handen naar haar hoofd en drukte haar vingertoppen tegen haar slapen. 'Het is niet waar!' Haar gebrul vulde oneerbiedig de gewijde ruimte, het kaatste over de marmeren vloer, steeg op om het vreedzame tafereel op het plafond te verstoren. Met wijdopen ogen staarde ze Lotte aan. Vol ontzetting? Vol vreugde? Was ze waanzinnig geworden? Ze spreidde haar armen, kwam recht op Lotte af en omhelsde haar. 'Lottchen,' kreunde ze, 'begrijp je het dan niet? Begrijp je het niet?'

Lotte, fijngedrukt tussen de pilaar en het lichaam van de Duitse, werd door een duizeling bevangen. Ze voelde een hevig verlangen aan deze ongerijmde intimiteit te ontsnappen, in damp op te gaan, te vervluchtigen. Maar ze zat knel tussen haar oorsprong en haar selectieve geheugen, die al lang geleden een vijandig bondgenootschap waren aangegaan. 'Du... meine Liebe,' zei de vrouw in haar oor, 'ik ben het toch, Anna!'

De toverlantaarn uit het begin van de twintigste eeuw laat veel aan de verbeelding over. De leegte tussen de projectie van twee plaatjes moet door de toeschouwers zelf ingevuld worden. Ze krijgen een Jugendstilerker te zien die boven de straat hangt, op een eerste verdieping. Twee neuzen drukken zich plat tegen het raam, twee paar ogen registreren angstvallig de passanten in de diepte. Van bovenaf gezien lijken alle vrouwen op elkaar: een hoed op hun opgestoken haar, een lange getailleerde mantel met kleine knoopjes, rijglaarsjes. Maar er is er maar één die een kleine schatkist van glanzend aluminium onder haar arm klemt. Aan het eind van elke dag zien ze haar aan de overkant de dubbele deur van 'Die Hoffnung' achter zich sluiten en met de dagomzet in het kistje de straat oversteken. Zodra ze thuiskomt verliezen de meisjes hun belangstelling voor het kistje; het is ze om hun moeder te doen die eerst een miljoen knoopjes los moet maken voordat ze hen op schoot kan nemen. Bij grote uitzondering mogen ze mee naar de winkel, waarvan de naam aan de passant ver-raadt dat het hier een socialistische coöperatie betreft. Hun moeder, die als een vorstin achter de hoge, bruine kassa troont en voor hen een negerzoentje uit een kartonnen doos pakt, is de spil van alle geldhandelingen. Sinds zij aan de kassa zit is de omzet verdubbeld. Ze is intelligent, ijverig en betrouwbaar. Ook is ze ziek, maar dat weet nog niemand. De ziekte holt haar langzaam uit, terwijl de buitenkant die van een mollige, blonde Westfaalse blijft.

Er wordt een ander plaatje in de lantaarn gestopt – voorzichtig, ze moeten wel op volgorde blijven liggen. Er is een kamer in het huis die ze alleen aan de hand van hun vader binnengaan. De

permanente schemering die er heerst is doordrenkt van een bitterzoete geur. In een eikenhouten ledikant ligt, onder een boosaardige gravure met zwarte rotsen en spichtige sparren, hun moeder – een vreemde met ingevallen wangen en blauwe schaduwen onder de ogen. Ze deinzen terug voor de wanhopige, lijdzame glimlach die op haar gezicht verschijnt wanneer ze haar naderen. Hun vader, die hen telkens zachtjes in de richting van het ledikant duwt, ligt op een dag zelf op een geïmproviseerd bed in de huiskamer. Hij draagt hun op muisstil te zijn omdat hij ziek is en moet slapen. Bedrukt zitten ze naast elkaar op de sofa in de erker, met hun kin op de vensterbank, en kijken naar beneden – ondanks de vrouw onder het rotslandschap in afwachting van de verschijning van het kistje, dat een eind zal maken aan de geladen stilte. Het wordt langzaam donker. Ze hebben geen besef van tijd; het verstrijken ervan is voor hen hetzelfde als het uitblijven van het kistje. Dan gaat, schuchter, de bel. Ze hollen naar de deur. Anna, vanaf haar geboorte gedreven door het instinct altijd de eerste te moeten zijn, gaat op haar tenen staan en trekt de schuif open. ‘Tante Käthe, tante Käthe,’ ze klauwt tegen haar op, ‘komt u ons halen?’ ‘Komt u ons halen...’ echoot Lotte.

Het volgende plaatje suggereert dat de lantaarn ons met een larmoyante geschiedenis gaat opscheppen. Op de sofa staat een langwerpige kist en daarop zitten, met hun rug naar een kamer vol onbekende familieleden, Anna en Lotte. Dankzij de kist kunnen ze hun voeten op de vensterbank leggen. Ze hebben ontdekt dat ze het geweeklaag en gemurmel kunnen overstemmen door met de zolen van de enge, zwartgelakte schoenen die tante Käthe hun heeft aangetrokken tegen het raam te trappelen – tegelijk schoppen ze dit onbegrijpelijke oponthoud uit hun bestaan en proberen te bewerkstelligen dat alles weer normaal wordt. Zijn de aanwezigen aanvankelijk geneigd tot tolerantie – er bestaan immers geen gedragsregels voor driejarigen die hun moeder hebben verloren – als het getrappel maar aanhoudt en de meisjes doof blijven voor vriendelijke vermaningen, slaat de verdraagzaamheid om in ergernis. Heeft het voetgetrappel niet iets van het primitieve tromgeroffel waarmee, volgens de geïllustreerde

periodieken, de wilden in Afrika de laatste gang van hun doden begeleiden? Een beetje christelijke devotie mag toch onder deze omstandigheden van de kinderen wel verwacht worden. Men beveelt hun van de kist af te komen, maar ze weigeren halsstarrig, om zich heen slaand naar de handen die hen ervan af willen tillen. Pas wanneer, in hun sinistere uitmonstering, de dragers van de begrafenisonderneming binnenkomen en aan de kist beginnen te sjoeren, laten ze zich door tante Käthe opvangen. Daarna gedragen ze zich voorbeeldig, op een klein incident na in de lange stoet die onder een ongepast warme lentezon achter de baar aan schuifelt. Op het nippertje voorkomt tante Käthe dat ze de zwarte wollen manteltjes uittrekken die hun moeder nog, speciaal voor deze gelegenheid, in bed heeft genaaid. De taaiheid van haar lichaam onderschattend moet ze zich hebben verrekend in het seizoen.

De grote afwezige bij de begrafenis ligt in het ziekenhuis. Elke avond om half zeven stelt tante Käthe zich tegenover een van de zijgevels op, aan elke hand een kind. Dan verschijnt achter een van de vele ramen een gezicht, net duidelijk genoeg om Anna en Lotte ervan te overtuigen dat hij niet op dezelfde verraderlijke manier als hun moeder in het niets is opgegaan. Ze zwaaien en hij wuift terug met een grote witte hand die voor zijn gezicht heen en weer veegt alsof hij zichzelf uit wil wissen. Daarna gaan ze gerustgesteld slapen. Op een dag komt hij thuis, vermagerd en getekend. Als ze in hem klimmen om hem te omhelzen, zet hij hen met een beschaamd, droefgeestig lachje terug op de grond. 'Ik mag jullie niet zoenen,' zegt hij zwakjes, 'anders worden jullie ook ziek.'

De plaatjes krijgen een opwekkender karakter. Hij hervat zijn werkzaamheden als beheerder van een in het voormalige Casino ondergebracht socialistisch instituut ten behoeve van de arbeiders die zich willen bevrijden van hun onwetendheid – 'Kenniss is macht' staat in gotische letters boven de ingang van de bibliotheek. Er is nauwelijks een begrenzing tussen hun woning op de eerste etage en de rest van het gebouw. Anna en Lotte, die evenals de kinderen van de conciërge door een gelukkige speling van

het lot opgroeien in dit proletarische cultuurpaleis, spelen tik-kertje in de brede marmeren gangen, verstoppen zich achter robuuste zuilen en achter de coulissen van het toneel, springen haasje-over in de immense, ronde hal waar hun kreten opstijgen naar een hoog glas-in-loodraam dat hen, als de zon erdoorheen schijnt, met karmijnrood en pauwblauw besproeit. Lotte heeft de akoestiek ontdekt; ze staat recht onder het hoogste punt van het gewelfde plafond en zingt met haar hoofd in haar nek het lied van de Keulse boemeltrein. Te onrustig van aard om stil te kunnen staan gebruikt Anna, aangevuurd door de buurjongen, een met satijn beklede biedermeierbank als trampoline totdat de veren beginnen te piepen en ze duizelig van het springen met haar mond op de mahoniehouten leuning valt. De bank staat in de foyer, die nog altijd koketteert met de mondaine luxe van het fin de siècle. Boven een rijk geornamenteerd buffet met koperen kranen hangen kristallen luchters aan een verguld, afbladderend plafond, rondom hangen tientallen verweerde spiegels die, behalve een rood aangelopen meisjeshoofd met bloedende lip, nog steeds de goklust in de ogen van de oude geldelite en haar parasieten weerkaatsen. Haar vader heeft de toegang tot deze zaal streng verboden. Schuld bewust holt ze naar zijn kantoor. Met haar gewonde bovenlip is ze genadeloos aan zijn onderzoekende blik overgeleverd. 'Wat is er gebeurd?' vraagt hij, een wijsvinger onder haar kin. Op dat moment vindt ze de leugen uit. Spontaan schept ze een andere toedracht, zo voor de hand liggend dat deze haar meteen al veel waarschijnlijker voorkomt dan de werkelijke. Terwijl ze in de tuin speelde, biecht ze met neergeslagen ogen op, is ze op de rand van de houten tafel gevallen die daar in het gras staat. Nadat hij in alle gemoedsrust het bloeden heeft gestelpt neemt hij haar mee naar de tuin. 'Zo,' zegt hij, 'laat nu maar eens zien hoe het is gebeurd.' Nu dringt het verraderlijke van de leugen tot haar door: de tuintafel is zo hoog dat een meisje van haar postuur loodrecht uit de hemel naar beneden zou moeten vallen om met haar bovenlip op de rand van de tafel terecht te kunnen komen. 'Ach sooo...' zegt haar vader op melodieuze toon—een melodie die haar achterdochtig maakt. Hij pakt

tussen duim en wijsvinger een stukje vel van haar blote bovenarm en bezorgt haar het prikkeldraadgevoel. Het is de enige straf die ze zich jaren later nog herinnert, een straf die haar levenslang tot een koppige voorkeur voor de waarheid veroordeelt.

Maar haar wildheid laat zich niet zo makkelijk beteugelen. Kort daarna breekt ze bij een stoeipartij op de marmeren trap in de hal haar elleboog. Ze gaat tekeer als een hysterische gravin die haar hele bezit vergokt heeft, daarin bijgevallen door Lotte wier vermogen om paniek en pijn te voelen zich symbiotisch uitstrekt tot het lichaam van haar zusje. Er wordt een gipsverband aangelegd en de arm wordt in een mitella gehangen. Wanneer Anna dusdanig gedecoreerd uit het ziekenhuis komt, barst Lotte opnieuw in tranen uit. Niemand weet of het uit solidariteit is of uit jaloezie. Ze bedaart pas als ook haar linkerarm met een geïmproviseerd imitatieverband in een theedoek wordt gehangen.

Nu een kerstplaatje. Tante Käthe is vanaf het moment waarop ze zich over de kinderen ontfermde niet meer van hun zijde geweken. Toen hun vader uit het ziekenhuis werd ontslagen omdat geen enkele medische ingreep iets aan zijn ziektebeeld kon veranderen, trouwde hij in stilte met haar om te voorkomen dat hij gedwongen zou worden afstand van hen te doen: een man met een besmettelijke ziekte waarop alleen de tijd, ten goede of ten kwade, invloed kon hebben, werd ongeschikt geacht kinderen groot te brengen. Voor Anna en Lotte spreekt alles vanzelf. Tante Käthe is er gewoon en zet een besneeuwde boom in de kamer waarvan de takken doorbuigen onder een anarchie van heksen, kerstmannen, schoorsteenvegers, sneeuwpoppen, dwergen en engelen. De prikkelende geur van sparrengroen vermengd met hars geeft hun een voorproefje van de natuur die begint waar Keulen ophoudt. De jongste broer van hun vader, Heinrich, een schonkige jongen van zeventien, is uit zijn dorp aan de rand van het Teutoburger Wald gekomen om bij hen het feest van de boom te vieren. Ook hij heeft natuurlijke aroma's in huis gebracht: die van hooi en varkensmest, gekruid met een vleugje optrekkend vocht. Zijn imago van jonge, joviale oom valt in gruzelementen

als hij bij het kerstliedjes zingen uit balorigheid de tekst verhaspelt. Grinnikend valt zijn broer hem bij; algaauw wedijveren ze in het vinden van onzinnige rijmwoorden. 'Niet doen, niet doen,' gilt Anna, vol afschuw op de borst van haar vader trommelend, 'zo gaat het lied niet!' Maar de mannen lachen haar uit om haar orthodoxie en overtreffen zichzelf in spitsvondigheid. Na een vergeefse poging om met trillende stem de ware versie te laten triomferen rent ze vol wanhoop naar de keuken waar tante Käthe brood snijdt. 'Ze maken het kerstlied kapot,' roept ze, 'pappie en oom Heini!' Tante Käthe beent als een wraakgodin de kamer in. 'Wat hebben jullie met dat kind gedaan!' Anna wordt opgetild en getroost, zakdoekjes, een glas water. 'Het was maar een grapje,' sust haar vader, 'negentienhonderdeenentwintig jaar geleden werd het kerstkind geboren, dat is toch een goeie reden om vrolijk te zijn.' Hij zet haar op de punt van zijn knie en trekt de grote strik op haar hoofd recht die door de consternatie is scheefgezakt. Ik zal je een echt lied leren,' zegt hij, 'luister.' Met een hese stem, af en toe onderbroken door de hoest, zingt hij het melancholieke lied: 'Nach Frankreich zogen zwei Grenadier, Die waren in Russland gefangen...'

De lantaarn projecteert een toneel, het decor is een woud van hoog oprijzende boomstammen. De regisseur van het theater heeft een kleine actrice nodig, ze mag niet veel hoger dan een meter zijn. 'Hoort u eens, Herr Bamberg,' zegt hij, 'ik zoek een meisje dat de rol kan spelen van een arm kind dat is verdwaald in het bos. Nu dacht ik aan een van uw dochters...' 'Wie van de twee had u op het oog?' 'Wie is de oudste?' 'Ze zijn even oud.' 'Ah, een tweeling... curieus...' 'Wie had u op het oog?' herhaalt de vader. 'Tja, ik had gedacht... die met het donkere haar. De blonde lijkt me te mollig om een uitgehongerd kind te spelen.' 'Maar die is wel tekstvast...' Trots strijkt hij over zijn snor. 'Ze is... verbazingwekkend, in dat opzicht.' De aansporing boven de deur van de bibliotheek indachtig wijdt hij zijn vrije avonduren gewoonlijk aan klassieke schrijvers en dichters. Tussendoor, als speels experiment, heeft hij haar een gedicht geleerd. 'Onze Anna,' licht hij toe, 'heeft een papegaaiengeheugen. Ze kan "Das

lied von der Glocke" van Schiller voordragen zonder een versregel over te slaan.' 'Goed,' capituleert de regisseur, 'u bent de vader, u kunt het beter beoordelen dan ik.'

'Ik vind het maar niets,' strubbelt tante Käthe tegen, 'het kind is nog te jong voor zo'n optreden.' Maar tegen de eerezucht van deze vader is geen kruid gewassen. Toch zit ze op de dag van de voorstelling met Lotte en haar vader glunderend op de eerste rij, geflankeerd door haar zeven zusters. Achter de coulissen verborgt de kleedster Anna's jurk onder een grauwe, wormstekige winterjas en knoopt haar witte haarstrik losjes achter aan de ceintuur vast. Zonder te vermoeden dat het een generale repetitie voor de werkelijkheid is, dat ze deze rol tien jaar lang, zonder publiek, zonder applaus, zal gaan vertolken, zet Anna zo'n geloofwaardig, meelijwekkend kind op de planken dat de stieftantes de tranen in de ogen springen. Nadat twee heren in jagerskostuum haar tussen zich in uit het denkbeeldige woud hebben weggevoerd, gluurt ze vanachter de coulissen nieuwsgierig de zaal in. Het publiek, niet meer dan een verzameling hoofden, interesseert haar niet. Ze ziet maar één gezicht in het halfduister, opgeheven naar het toneel – dat van de kleinste mens in de zaal, nietig en onbeduidend tussen de volwassenen. Anna staart naar haar, overvallen door een onbekende, angstaanjagende sensatie. Door het toneelstuk, en de rol die ze daarin speelt, zijn Lotte en zij voor het eerst twee individuen die los van elkaar bestaan. Ieder met een eigen optiek – Lotte vanuit de zaal, zijzelf vanaf het toneel. Dit besef van gescheidenheid, van ongewenste tweeheid, verontrust haar plotseling zo dat ze dwars door de herenigings-scène van twee geliefden heen over het toneel stormt – het losgeknoopte armeluisjasje fladdert om haar heen en de ceintuur met haarstrik sleept erachter aan over de grond. Opgewonden roept de jongste zuster van tante Käthe in plat Keuls: 'Ach süch'ens, dat Klein!' Aan de zaal ontstijgt een brullend gelach. Er wordt geapplaudisseerd alsof het een trouvaille van de regisseur betreft. Onverstoorbaar springt Anna van het podium af. Ze loopt rechtstreeks naar Lotte en komt pas tot rust wanneer ze zich naast haar op dezelfde stoel gewurmd heeft.